

Лекція № 3 кримінальний процес 10:00 19.04.2022 р. групи ПД-4, ПД-5, ПД-6, ПД-3.

Тема 3. Докази і доказування у кримінальному процесі.

1. Поняття та значення кримінального процесуального доказування.
2. Предмет, межі і суб'єкти доказування.
3. Процес доказування у кримінальному провадженні.
4. Поняття, ознаки та значення доказів.
5. Класифікація доказів у кримінальному процесі.
6. Характеристика процесуальних джерел доказів.
7. Процесуальний порядок зберігання речових доказів і документів
8. Протоколи процесуальних дій
9. Висновок експерта

Поняття, ознаки і класифікація доказів.

У кримінальному судочинстві докази мають суттєве значення, саме тому закон детально визначає як поняття доказів, так і весь процес їх використання у кримінальному провадженні. Поняття доказу в кримінальному процесуальному кодексі України є легальним (визначеним у законі).

Поняття доказу в кримінальному процесі є легальним (визначеним у законі).

Згідно із ч. 1 ст. 84 КПК **доказами** в кримінальному провадженні є *фактичні дані, отримані у Кримінальному – процесуальному кодексу порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.*

Іншими словами, не можуть розглядатися як докази (в процесуальному сенсі) позиції сторін і суддів, а також висновки, зроблені ними на підставі доказів та “попереднього” знання, яке впливає із раніше набутого життєвого і професійного досвіду.

Зрозуміло, що докази, які виходять безпосередньо від людей (показання, висновки, документи) придатні для отримання інформації про сприйняття події цією особою. Але слова свідків, експертів і посадових осіб не мають самостійного значення, доки не будуть піддані процесуальному доопрацюванню і *пристосуванню до потреб сторін.* На цьому етапі і одержуються “фактичні дані” у процесуальному сенсі.

Отже, одні й ті ж фактичні дані можуть визнаватися доказами однією чи навіть обома сторонами, але не визнаватися судом, і навпаки.

Вчені-процесуалісти багато працювали над пошуком і описанням невід'ємних ознак доказів. Наслідком цієї роботи стало визначення наступних ознак: **1) належність; 2) допустимість; 3) достовірність;**

4) достатність (стосовно сукупності доказів).

Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Належність доказів - це *можливість фактичних даних під час їх використання з'ясувати чи, навпаки, “затемнювати” обставини, що входять до предмету доказування.*

Всі докази, що дають в конкретних умовах місця і часу підставу для судження (роздумів) про обставини предмету доказування, вважаються належними.

Доказ визнається **допустимим**, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК.

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

Допустимість доказу визначається виходячи, насамперед, із обставинного отримання і залучення до справи.

Допустимість доказу є основною його ознакою. Тому, хоча у доктрині Європейського Суду з прав людини визначення процесуальних норм і належить національним правовим

системам, однак, застосування таких норм може бути предметом розгляду Суду, позаяк таке застосування може вплинути на справедливість усього судового провадження.

Достовірність доказів - це *можливість застосування фактичних даних в процесі доказування з точки зору знання про джерела, обставини, методи їх утворення і отримання в контексті використання у справі інших матеріалів.*

Іншими словами, достовірність доказів - це їхня "гносеологічна допустимість".

Під достовірністю у кримінальному процесі розуміють зовсім не ту достовірність, що мається на увазі в точних науках (рівна одиниці ймовірність), і не "істинність" (істину можна шукати безкінечно - див. питання третє цієї лекції), а, так звана, практична достовірність, якою переважна більшість людей, які перебувають у здоровому глузді, задовольняється в найбільш відповідальних ситуаціях повсякденного життя.

Наприклад, коли показання одного свідка, що заслуговує на довіру, суперечать показанням обвинуваченого і висновку експерта. Як правило, достовірність фактичних даних в кінцевому рахунку може бути встановлена під час винесення рішення у справі.

Достатність доказів - це *можливість суду чи органу кримінального переслідування покласти їхню сукупність або ж один із них в основу процесуального рішення.* Ця ознака доказів застосовується тільки відносно певної їх сукупності.

На відміну від норм, чинних в період панування теорії формальних доказів, сучасні правові акти скупі регламентують питання достатності доказів.

Достатність доказів визначається переважно, виходячи із життєвого та професійного досвіду осіб, які приймають кримінально-процесуальні рішення.

Докази класифікуються на особисті і речові; обвинувальні і виправдувальні; первинні і похідні; прямі і побічні (непрямі).

До *особистих доказів* належать фактичні дані, що містяться у показаннях свідка, потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, протоколах слідчих і судових дій та інші документи, висновок експерта. Загальним для різних груп особистих доказів є психічне сприйняття людиною і передача усно або письмово у мовній або в іншій формі відомостей, що мають значення для справи.

До *речових доказів* належать матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом. Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в ч. 1 ст. 98 КПК.

Первинні і похідні докази розрізняються в залежності від того, отримує інформацію особа, яка веде процес, із першоджерела цієї інформації чи з „других рук”.

Поділ *доказів на обвинувальні і виправдувальні* обумовлюється відношенням до предмету обвинувачення. Обвинувальними доказами є фактичні дані, які вказують на обставини, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення певною особою або обтяжують її вину. Виправдувальними доказами є докази, що вказують на обставини, які спростовують вчинення кримінального правопорушення певною особою або пом'якшують вину цієї особи.

Прямі і побічні докази поділяються по відношенню до предмету доказування. Прямими доказами є такі фактичні дані, які безпосередньо вказують на обставини, що входять до предмету доказування, а побічні - на обставини, із яких можна зробити висновок про інші шукані у справі факти. Побічні докази лише допомагають встановити обставини, що входять до предмету доказування.

Джерела доказів

Процесуальні джерела доказів - це *форма збереження фактичних даних.*

Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК фактичні дані, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні, встановлюються:

- 1) показаннями (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта);
- 2) речовими доказами;

- 3) документами;
- 4) висновком експерта;

1) Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду.

Свідок, експерт зобов'язані давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому законом порядку.

Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

Особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених КПК.

Висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях врозумінні ст. 101 КПК. Якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 КПК, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 89 КПК, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

З'ясування достовірності показань свідка

1. Сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка.

2. Для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка.

3. Свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань.

4. Свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями.

Показання з чужих слів

Показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи.

Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів.

При прийнятті цього рішення суд зобов'язаний враховувати:

- 1) значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей;
- 2) інші докази щодо питань, передбачених пунктом 1 цієї частини, які подавалися або можуть бути подані;
- 3) обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності;
- 4) переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень;

5) складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані;

6) співвідношення показань з чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання;

7) можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту.

Суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона:

1) відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу;

2) відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання;

3) не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку;

4) перебуває за кордоном та відмовляється давати показання.

Суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх доказами. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана.

Показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень частини другої цієї статті.

У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження.

2) Речовими доказами згідно із ст. 98 КПК є матеріальні об'єкти, які:

- були знаряддям вчинення кримінального правопорушення,
- зберегли на собі сліди кримінального правопорушення,
- містять інші відомості які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження,
- предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій,
- гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом.

Правила роботи з речовими доказами.

Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ або документ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

При передачі кримінального провадження від одного органу досудового розслідування до іншого, направленні провадження прокуророві чи до суду, а так само при передачі з одного суду до іншого речові докази передаються разом із кримінальним провадженням.

Відповідно до ч. 1 ст. 100 КПК речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160-166, 170-174 КПК.

Документ повинен зберігатися протягом усього часу кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий, прокурор, суд можуть видати копії цього документа, за необхідності - його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірені копії.

У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою чи знищенням документа та виготовленням його дубліката.

Речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, передбачених ч. 6 ст. 100 КПК, а також речових доказів у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитися в іншому місці зберігання.

Речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню:

1) повертаються власнику або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

2) передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності - зарішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

3) знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності - за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;

4) передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони відносяться до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечно для життя чи здоров'я людей або довкілля.

У випадках, передбачених пп. 2-4 ч. 6 ст. 6 КПК, слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, або до суду під час судового провадження, яке розглядається згідно зі статтями 171-173 КПК.

Реалізація, технологічна переробка або знищення речових доказів у випадках, передбачених ст. 100 КПК, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Вирішення питання про речові докази.

Питання про долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом при ухваленні судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили.

При цьому:

1) гроші, цінності та інше майно, які належать обвинуваченому і були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, конфіскуються;

2) гроші, цінності та інше майно, які призначалися для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінальних правопорушень або винагороди за їх вчинення, конфіскуються;

3) майно, яке вилучене з обігу, передається відповідним установам або знищується;

4) майно, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, а в разі необхідності - передається до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання;

5) гроші, цінності та інше майно, які були об'єктом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, повертаються законним володільцям, а в разі невстановлення їх - передаються в дохід держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку;

б) гроші, цінності та інше майно, набуте в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них передаються в дохід держави;

7) документи, що є речовими доказами, залишаються у матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили.

3) Документи. Будь-який спосіб фіксації є документуванням конкретних обставин. В найбільш загальному плані під документом розуміють будь-який об'єкт матеріального світу, на якому знаками (буквами, числами тощо) зафіксовані які-небудь відомості про якісь об'єкти чи їхні зображення.

Згідно з ч. 1 ст. 99 КПК, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

Джерелами доказів у кримінальному провадженні є лише той документ, який відповідає вимогам допустимості. Допустимість його забезпечується наступними умовами:

- він містить відомості про фактичні обставини, що мають значення для провадження;
- наявність даних про те, яким чином документ потрапив до матеріалів кримінального провадження;
- дотримані вимоги щодо реквізитів службових документів;
- наявність посилань на джерело повідомлення, посилання на назву нормативного акта, номер і дату архівного документа, та на осіб, від яких отримані дані.

Відсутність хоча б однієї із вказаних ознак позбавляє документ доказового значення, з причин сумнівів у достовірності фактів, що в ньому містяться.

Не визнається джерелом доказів документ, походження якого не встановлено (анонімний лист, записна книжка невстановленого власника).

За характером виникнення документи діляться на дві групи:

- 1) офіційні (що надходять від підприємств, організацій і установ);
- 2) особисті (що надходять від приватних осіб).

Офіційні документи повинні мати встановлені для них реквізити (штамп, печатку, підписи). Коли відомості про фактичні дані викладаються громадянами, то до форми документа можуть пред'являтися вимоги лише в особливих випадках (наприклад доручення, розписка і т.п.). При цьому слід мати на увазі, що такі документи можуть використовуватись в процесі доказування, якщо достовірно встановлений їх власник і джерело походження.

За способом фіксації відомостей документи можуть бути:

- письмові - документи на папері (довідки, характеристики, листи);
- електронні - це документи, інформація в яких зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа (ч. 1 ст. 5 Закону України від 22 травня 2003 року „Про електронні документи та електронний документообіг”). Якщо автором створюються ідентичні за документарною інформацією та реквізитами електронний документ та документ на папері, кожен з документів є оригіналом і має однакову юридичну силу (ч. 3 ст. 7 цього ж Закону). Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму (ч. 2 ст. 8 Закону). У зв'язку з розширенням обігу електронних документів законодавцю слід подбати про врегулювання порядку використання фактичних даних, що містяться в електронних документах, як доказів у кримінальному провадженні;
- графічні (схеми, графіки, креслення);
- знакові (табуляграми);

- фото і кінематографічні (фотокартки, слайди, кіноплівки);
- відеозапис (відеотеки);
- звукозапис (фонограми).

Процесуальний режим фіксації, зберігання і вирішення долі інших документів суттєво відрізняється від процесуального режиму, встановленого законом для речових доказів.

Критеріями, за якими відрізняють документи і речові докази, називають різноманітні ознаки:

- особливості методів дослідження;
- замінюваність документів і незамінюваність речових доказів;
- стихійний характер формування речових доказів і штучний - документів;
- значущість для провадження змісту (документи) або слідів на них, обставин їх утворення, зміни, переміщення або виявлення (речові докази).

Однак всі перелічені ознаки є недосить стабільними і можуть зустрічатися як у речових доказів, так і у документів, а також у документів з ознаками речових доказів.

До документів можуть належати:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);

2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок.

4) Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Акти чи інші документи, в тому числі відомчі, де зазначаються обставини, встановлені із застосуванням спеціальних знань (наприклад, про причини аварії, вартість ремонту, розмір недостачі матеріальних цінностей), не можуть розглядатись як висновок експерта та бути підставою для відмови в призначенні експертизи, навіть якщо вони одержані на запит суду, органу дізнання, слідчого або адвоката.

Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особистувідповідальність. В разі необхідності в провадженні може бути призначено декількох експертів, які дають спільний висновок. Якщо ж вони не дійшли згоди, то кожний із них складає висновок окремо. Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження.

Предметом дослідження, результати якого відображаються у висновку експерта, є поставлені особою, котра є ініціатором проведення експертизи, питання, для вирішення яких потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

Особливість оцінки висновку експерта полягає в тому, що він для особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, слідчого судді і суду не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вироку. Практика показує, що зазначені особи, як правило, погоджуються з фактичними даними, що містяться у висновку експерта.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них неможуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом

недопустимими.

Експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення.

Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

Зміст висновку експерта

У висновку експерта повинно бути зазначено:

- 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;
- 2) місце і час проведення експертизи;
- 3) хто був присутній при проведенні експертизи;
- 4) перелік питань, що були поставлені експертові;
- 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;
- б) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;
- 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом.

Коли висновок первинної експертизи визнається неповним (досліджені не всі подані об'єкти чи не дані вичерпні відповіді на порушені питання) або неясним (нечітко викладений або має неконкретний, невизначений характер), то може бути призначена *додаткова експертиза*. Проведення додаткової експертизи доручається тому самому або іншому експертові.

Коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам кримінального провадження, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи, призначається *повторна експертиза*. Проведення повторної експертизи може бути доручено тільки іншому експертові.

Комісійна експертиза призначається у випадках, коли є потреба провести дослідження за участю декількох експертів - фахівців у одній галузі знань.

Комплексна експертиза призначається у випадках, коли необхідно провести дослідження за участю декількох експертів, які є фахівцями в різних галузях знань.

Поняття, мета і значення доказування

Кримінальне-процесуальне доказування - це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінальної-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично-значущих обставин кримінального провадження, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні на досудовому розслідуванні достовірного висновку про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу.

Згідно ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини кримінального

правопорушення встановлюються слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом лише шляхом кримінально-процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Цим зумовлюється те, що доказування має найбільшу питому вагу в усій діяльності сторін кримінального провадження, осіб, яких вони залучають до цієї діяльності, а також те, що нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає чільне місце в кримінально-процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право, і в науці кримінального процесу, де провідну роль відіграє теорія доказів (її ще називають ученням про докази). У кінцевому підсумку в кримінальному процесі як науці, навчальній дисципліні, галузі права і практичній діяльності все зводиться до доказування і доказів, бо вони є основним змістом кримінального процесу.

Діяльність по доказуванню вини особи здійснюється на виконання обов'язку, який отримав назву "тягар доказування". У кримінальному процесі тягар доказування покладається на сторону обвинувачення.

Доказування має кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення.

Кримінально-правове значення доказування полягає в тому, що:

- тільки завдяки доказуванню можна встановити чи мало місце кримінальне правопорушення і якою є його кваліфікація;

- доказування забезпечує реалізацію такої кримінально-правової категорії, якою є кримінальна відповідальність.

Кримінально-процесуальне значення доказування проявляється в тому, що:

- правильне його здійснення в змозі забезпечити реалізацію прав і законних інтересів всіх учасників кримінального процесу;
- всі питання, які виникають в ході провадження у кримінальному провадженні, можуть бути вирішені лише на підставі достовірно встановлених в ході доказування обставин;
- участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації принципів кримінального процесу (зокрема принципів змагальності, забезпечення права обвинуваченого на захист, презумпції невинуватості);
- докази є підставою для прийняття всіх процесуальних рішень у кримінальному провадженні (доведеність вини підсудного покладається в основу вироку суду).

Таким чином, що стосується значення кримінально-процесуального доказування, то його не можливо перебільшити. Адже, говорячи про процес доказування у кримінальному провадженні, ми говоримо, насамперед, про те, що вирішується доля людини. І від того, наскільки правильно буде зібрано і оцінено весь доказовий матеріал, залежить правильність, законність судового рішення у кримінальному провадженні.

Структура процесу доказування

Процес доказування - це шлях відтворення реальної картини події кримінального провадження, з'ясування її сутності і вироблення на підставі цього відповідних процесуальних рішень.

Цей процес складається із комплексу процесуальних дій і відносин, що можуть бути згруповані в окремі відносно самостійні елементи.

Розглянемо тепер кожний з елементів.

1. Збирання доказів - це здійснювана із дотриманням процесуальної форми діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду із пошуку та виявлення джерела фактичних даних, вилученню необхідної інформації і її фіксації.

Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому статтею

220 Кримінального процесуального кодексу. У відповідності з названою статтею, таке клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

У відповідності із ст.223 КПК України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. До слідчих (розшукових) дій, згідно Кримінального процесуального кодексу, слід віднести: допит (статті 224-226 КПК України); пред'явлення особи для впізнання (ст.228); пред'явлення речей для впізнання (ст.229); впізнання трупа(ст.230); обшук (ст.234); огляд (ст.237). огляд трупа (ст.238); слідчий експеримент (ст.240); освідування особи(ст.241); проведення експертизи (ст.242).

До числа негласних слідчих (розшукових) дій слід віднести: аудіо-, відеоконтроль особи(ст.260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції(ст.262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж(ст.263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.264); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи(ст.267); спостереження за особою, річчю або місцем(ст.269); контроль за вчиненням злочину(ст.271).

Під час збирання доказів відбувається їх формування, що включає провадження і процесуальне оформлення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій слідчого, прокурора, слідчого судді, суду по виявленню, вилученню та процесуальній фіксації(закріпленню) доказової інформації у встановленому законом порядку.

2. Перевірка доказів - це діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду із ретельного, всебічного і об'єктивного визначення достовірності фактичних даних і доброякісності джерел їх отримання для правильного встановлення обставин кримінального провадження.

Перевірки підлягають як фактичні дані, так і їхні джерела; як кожний доказ окремо, так і у сукупності з іншими доказами. Перевірку доказів здійснюють державні органи і посадові особи, від яких залежить прийняття процесуальних рішень. Інші суб'єкти процесу лише беруть участь у перевірці доказів.

Докази перевіряються:

- 1) шляхом детального дослідження ознак кожного доказу і його джерела;
- 2) шляхом провадження процесуальних (слідчих) дій (в першу чергу - очної ставки, відтворення обстановки і обставин події, пред'явлення для впізнання, провадження експертизи);

3) логічним шляхом (аналіз змісту доказів; співставлення доказу, що перевіряється, з іншими доказами; отримання нових доказів).

Також, перевірка доказів проводиться шляхом їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, також шляхом проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій з метою пошуку нових доказів, підтвердження, або, навпаки, спростування доказів, вже раніше зібраних. Крім того, перевірка доказів проводиться з метою з'ясування питання про їх достовірність. Під перевіркою доказів як елементом доказування слід розуміти дослідження їх властивостей та ознак. Під властивостями доказової інформації розуміємо зовнішній прояв сутності (тобто цілей, зв'язків існування та можливостей бути використаним за призначенням), що сформувалася під впливом події злочину. Ознаки доказу, з одного боку, характеризують його зміст на предмет достовірності, з другого боку, на предмет наявності доброякісної процесуальної форми.

3. Оцінка доказів - це мислительна (логічна) діяльність слідчого, прокурора, суду, яка полягає в тому, що ці посадові особи, керуючись своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді доказів в їх сукупності, законом і правосвідомістю, вирішують питання про допустимість, належність і достовірність та інші ціннісні характеристики кожного доказу і достатність їх для обґрунтування процесуального рішення.

Ніякі докази для суду, прокурора, слідчого не мають наперед встановленої сили. Це правило є основним для системи вільної оцінки доказів, яка існує у кримінально-процесуальному праві всіх розвинених демократичних держав.

Судді, які входять до складу колегії, що розглядає кримінальне провадження, мають право на окрему думку під час підписання вироку. Дане право також впливає із правила про вільну оцінку доказів кожною посадовою особою, яка веде процес.

Отже, оцінка доказів – це здійснювана в логічних формах розумова діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення; висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи підтверджуються вони, встановлюють, чи є підстави для прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, доходять висновку про доведеність або недоведеність окремих обставин справи й кримінального правопорушення в цілому із наведенням аналізу доказів у відповідних процесуальних рішеннях. Така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування, у тому числі під час збирання і перевірки доказів, і визначає формування висновків про доказаність (чи недоказаність) обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

Для кримінального процесу України характерним є те, що закон наперед не визначає сили і значення доказів. Навпаки, сила, значення та достовірність того чи іншого доказу визначаються щоразу слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом. Так, висновок експерта не є обов'язковим для слідчого, прокурора, слідчим судді та суду, оскільки, якщо до того є відповідні підстави, вони мають право не погодитися з висновками експерта. Так, визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї вини не може розглядатися як доказ, що має особливе значення.

Основні положення оцінки доказів єдині для всіх етапів кримінального провадження і передбачені в ч.1 ст.94 КПК: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а

сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення». Згідно ч.2 ст.94 КПК жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Внутрішнє переконання – це тверда впевненість, яка склалася при провадженні у справі слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо правильності оцінки всіх наявних у провадженні відомостей і доказів і всіх встановлених у справі фактів; і що правильним є отриманий висновок у всіх питаннях, які виникли під час розслідування та вирішення справи по суті. Це не є інтуїція, не є просте почуття. Внутрішнє переконання — це вивідне знання, що характеризується вірою в його надійність та готовністю діяти відповідно до нього. З однієї сторони, воно суб'єктивне, тому що є переконанням конкретного суб'єкта кримінального судочинства як людським почуттям; з другої ж сторони, воно об'єктивне, тобто має об'єктивну основу.

Такою основою є докази, що мають місце в провадженні. Внутрішнє переконання в оцінці доказів необхідно розглядати в двох аспектах: як метод оцінки доказів і як результат такої оцінки. Як метод оцінки доказів внутрішнє переконання гарантується незв'язаністю, слідчого, прокурора, слідчого судді та суду оцінкою доказів, що дана іншим органом на будь-якому етапі стадії процесу; відсутністю правил щодо переваги одного виду доказів перед іншими. Внутрішнє переконання як результат оцінки доказів означає переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду в достовірності доказів і правильності висновків, до яких вони прийшли в ході кримінально- процесуального доказування. Але, враховуючи змагальну конструкцію сучасного кримінального процесу України, можна говорити про деяку специфіку формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування за наявності обставин, з якими кримінально-процесуальний закон пов'язує обов'язковість врахування процесуальної позиції сторін при прийнятті рішень слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом.